

УДК 339.9.338.43

АНДРІЙ СЛЮСАРЕНКО

a.slusarenko@gmail.com

ІВАН КІЩАК

kischakit@gmail.com

НАТАЛЯ ДАНИК

danik.natasha@mail.ru

м. Миколаїв

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА АГРАРНОГО СЕКТОРУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Між національною, продовольчою та зовнішньоекономічною безпекою фактичним є тісний зв'язок як в теоретичному системному порядку так і в практичному. В силу поширення глобалізації як абсолютного процесу формування світогосподарського простору, який створює єдину функціональну площину для всіх без виключення державних інститутів, актуальності набуває саме зовнішньоекономічна безпека. Пріоритетною ціллю будь-якої держави є забезпечення національних інтересів, базовим серед яких є продовольча безпека як засіб задоволення первинних потреб суспільства. Тож аграрний сектор має вирішальне значення в системі державної безпеки і повинен бути захищеним шляхом формування прийнятної зовнішньої політики держави, як засобу реалізації національних інтересів.

Ключові слова: глобалізація, лібералізація, зовнішньоекономічна безпека, розвиток, аграрний сектор.

Універсальною формою існування суб'єктів економічної поведінки є економічний простір, який, як і простір економічних інтересів, часто не збігається не тільки з територіальним, а й у багатьох випадках і з соціальним та політичним простором. В економічному просторі того чи іншого регіону або держави домінуюче місце можуть посідати господарські структури інших суб'єктів і держав, а простір реальних економічних інтересів може далеко виходити за межі його адміністративних кордонів.

В умовах посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів першочерговим завданням держави є забезпечення економічної безпеки та її складових, зокрема продовольчої і зовнішньоекономічної безпеки. Зважаючи на місце аграрного сектору в забезпеченні продовольчої безпеки, набуває актуальності питання саме зовнішньоекономічної безпеки в силу зміцнення міждержавних зв'язків та формування глобальної системи відносин. Таким чином, ступінь розвиненості механізму економічної безпеки країни повинен відповідати рівню входження в систему світогосподарських відносин. Отже, постає необхідність інноваційності концептуального осмис-

лення категорії «зовнішньоекономічна безпека» у площині сучасних світогосподарських процесів, визначення ролі і функцій стратегічних товарних ринків, зокрема, аграрного, в забезпеченні економічної безпеки держави.

Визначенню сутності економічної безпеки присвячено наукові праці А. Барановського, А. Берлacha, З. Верналія, Б. Губського, А. Городецького, та ін. В більшості праць вітчизняних науковців, а саме В. Гейця, Т. Осташко, В. Точиліна, О. Шубравської, К. Прокопенка, Я. Жаліла, проблематика зовнішньоекономічної безпеки аграрного сектору розкривається крізь призму висвітлення перспектив та наслідків угод про Асоціацію України з ЄС та включення її до СОТ. Водночас, не зважаючи на глибину дослідження сутності визначеної категорії, теоретичний аспект комплексності саме зовнішньоекономічної безпеки аграрного сектору обґрунтовано не достатньо, що доводить актуальність нижченаведеного матеріалу.

Метою статті є визначення теоретичної сутності зовнішньоекономічної безпеки аграрного сектору, що спровоковано посиленням інтеграційних зв'язків та поширенням впливу імперативів процесу глобалізації на стан рівноваги макроекономічних інститутів.

У сучасному світі відбулося принципове зміщення акцентів у системі основних викликів і загроз безпеці – від політичних до економічних факторів. У зв'язку з цим першочергового значення набуває проблема економічної безпеки як самостійної системи в контексті управління сталим розвитком на всіх її рівнях.

Існують різні точки зору щодо визначення поняття як самої категорії «економічна безпека», так і суміжних з нею понять та категорій, зокрема таких як «економічна безпека галузі», «продовольча безпека». Узагальнення та аналіз сутності економічної безпеки у наукових працях визначають кілька основних точок зору з цих питань.

Мабуть, варто погодитися з думкою Н. Белоус, що прийняттю визначення поняття економічної безпеки поки не існує. Автор наведеної точки зору пояснює свою позицію тим, що економічна безпека, знаходячись на стику економіки і безпеки, як і всяке міждисциплінарне поняття, залежить від ступеня роздрібненості їхнього наукового апарата, а проблеми економічної безпеки не знайшли достатнього обговорення в наукових колах [1, 197].

Частина дослідників схильна пов'язувати економічну безпеку і підприємств і держави насамперед з безпекою міжнародної економічної системи і включає в її проблематику такі питання, як нерівномірність економічного розвитку, ріст заборгованості, поширення голоду, циклічні коливання й інші аспекти загальної дестабілізації світової економіки. Інші фахівці ставлять забезпечення сприятливих умов для найбільш ефективного розвитку конкретної національної економіки, включаючи вільний доступ до закордонних джерел сировини й енергії, стабільність закордонних інвестицій і гарантії свободи обміну товарами і послугами [12, 52].

Значна кількість науковців визначають економічну безпеку як систему захищеності і захисту інтересів від впливу небезпечних умов, факторів, тенденцій. Таке бачення властиве В. Єдинаку, який зазначає, що економічна безпека є захищеністю економіки від впливу несприятливих економічних факторів, тобто економічна безпека означає надій-

ну і забезпечену всіма необхідними засобами держави захищеність національно-державних інтересів в сфері економіки від внутрішніх та зовнішніх збитків [2, 18].

Представник Національного інституту стратегічних досліджень Я. Жаліло розглядає економічну безпеку як «складну багатофакторну категорію, що характеризує спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення країни, протистояння дестабілізуючому впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [3, 29]. Відмінною рисою такого трактування є перехід від поняття безпеки як процесу щодо її забезпечення до поняття безпеки як стану певної якості, спроможності до розширеного відтворення. Одночасно він вважає за мету економічної безпеки три головні складові – потреби населення, протистояння загрозам та конкурентоспроможність національної економіки. Такий підхід всебічно відтворює зміст поняття економічної безпеки [4, 48].

Вітчизняні фахівці В. Шлемко та І. Бінько також визначають зовнішньоекономічну безпеку як стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби суспільства та держави [13, 71]. З даним трактуванням варто погодитися в силу централізму збереження стійкості в контексті забезпечення протистояння збурюючим впливам, що дійсно є виправданим з теоретичної та практичної точок зору. Головним завданням будь якої соціально-економічної системи, чи то держави чи підприємства, є гарантування розвитку, який є неможливим без зростання. Тож з метою досягнення розвитку необхідним є формування такої критеріальної рамки впливових факторів, які враховують весь спектр потенційних загроз зовнішньоекономічного порядку і стають підґрунтям усталення результатів діяльності, що й забезпечує стійкість в стратегічній перспективі.

Питанням економічної безпеки на рівні підприємства присвячено праці С. Лекаря, який визначає економічну безпеку на

рівні підприємства як стан захищеності життєвих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки економічних загроз. Економічну безпеку підприємства він розглядає з погляду мінімізації втрат і збереження контролю над власністю [8, 5]. Дане визначення сутності також є виправданим з позицій ризиків трансферу, операційних, втрати власності, які є притаманними діяльності суб'єктів господарювання і є найбільш часто практично представленими.

В свою чергу, Т. Кузенко розглядає економічну безпеку як сукупність умов і чинників, які забезпечують господарським суб'єктам незалежність, стійкість і розширене відтворення [7, 148]. Власне він знову ж таки асоціює визначення з мікрорівнем, як основою державної економіки. Проте прослідковується лінійність зв'язку між макро- та мікрорівнем в силу змінності зростання і розвитку, як методу досягнення позитивних результатів, що є можливим з реалізацією безпекового фактора.

В загалі, поняття економічної безпеки можна визначити як стан сталого розвитку економіки, при якому вплив зовнішніх та внутрішніх шкідливих факторів мінімізується. Тож, сутність економічної безпеки як для державного інституту так і для суб'єкта підприємницької діяльності є тотожним в силу пріоритетності основоположних складових процесу, які мають забезпечувати розвиток соціально-економічної системи в умовах впливу збурюючих впливів внутрішнього та зовнішнього порядків.

Економічна безпека є динамічною категорією, що перебуває в постійному русі й видозмінюється під дією соціально-економічних, політичних та інших чинників. Слід підкреслити наявність у даному трактуванні зовнішньоекономічної складової, важливість виділення якої обумовлена активізацією глобальної конкуренції.

В першу чергу, зовнішньоекономічна безпека (далі ЗЕБ) є складовою частиною економічної безпеки країни, яка має певну самостійність, і зі свого боку посідає найважливіше місце серед складових національної безпеки, оскільки саме вона є матеріальною базою всієї системи безпеки країни і виражає ключові

інтереси людей, суб'єктів господарювання, суспільства та країни [9].

Необхідно зазначити, що змістовно-понятійне трактування категорії «зовнішньоекономічна безпека» на цей час перебуває на стадії становлення. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі майже не зустрічаються поняття ЗЕБ у «явному вигляді», лише різноманітні її тлумачення фахівцями як складової економічної безпеки, що свідчить про незавершеність методичного опрацювання та необхідність подальших досліджень як у загальнотеоретичному, так і у теоретико-прикладному плані. Як показав аналіз визначень категорії «зовнішньоекономічна безпека» в роботах вчених, трактування її суті істотно залежить від напрямів досліджень, які проводяться фахівцями у сфері національної та економічної безпеки. В одних випадках ЗЕБ розглядається як стан певного об'єкта, в інших – як умова стійкого економічного розвитку, у третіх – як результат певних суб'єктивно-управлінських дій. Але майже в усіх наведених визначеннях категорії ЗЕБ можна виділити спільні риси: основна її мета – економічне зростання та захист національних інтересів в зовнішньоекономічній сфері; метод – підвищення рівня конкурентоспроможності.

Власне нами пропонується узагальнене формування сутності поняття «зовнішньоекономічна безпека», яке визначене за допомогою правил логіки та досвіду теоретичного базису досліджень. Тож, під зовнішньоекономічною безпекою пропонується розуміти здатність країни протистояти зовнішнім загрозам, адаптувати та реалізовувати свої економічні інтереси на внутрішньому та зовнішніх ринках, створюючи конкурентні переваги, які забезпечують стає економічне зростання. Такий підхід до формування понятійного механізму вважається комплексним і багатокритеріальним в єдності основних положень та елементів процесності в теоретичному контексті.

Спробу узагальнення поглядів, що зустрічаються в науковій літературі щодо розуміння зовнішньоекономічної безпеки, почав О. Тимошенко, який вважає, що її суть – достатній для задоволення потреб суспільства

рівень розвитку промисловості і сільського господарства [11, 30]. Однак дане узагальнене визначення, на наш погляд, дуже умовно розкриває суть проблеми. По-перше, мова повинна йти не взагалі про рівень промисловості і сільського господарства, а про кінцеві показники обсягу ВВП у порівнянні із середньосвітовим рівнем. По-друге, представляється, що такий підхід не відбиває всього різноманіття змісту розглянутої категорії. Справа в тім, що досягнення і підтримка зазначеного рівня неможливі без кваліфікованих кадрів, без забезпечення того рівня життя і розвитку людини, що забезпечував би досягнення цієї економічної безпеки. Остання нерозривно пов'язана і тісно переплетена з самою людиною і суспільством, у якому вона живе.

Оскільки економічна безпека і розвиток аграрної галузі суттєво залежать від зовнішнього середовища, а саме від тенденцій розвитку світового господарства, політичної та економічної ситуації в світі, виникає потреба у виділенні та дослідженні зовнішньоекономічної компоненти. Під зовнішньоекономічною безпекою аграрної галузі пропонуємо розуміти забезпечення мінімізації збитків галузі від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов розвитку завдяки активній участі агроформувань у світовому розподілі праці. Проведення моніторингу з метою оцінювання внутрішніх і зовнішніх загроз галузі дозволить суб'єктам господарювання прогнозувати можливість реалізації економічних інтересів на світовому та внутрішньому ринках.

С. Козловський розглядає зовнішньоекономічну безпеку аграрної галузі як систему економічних інтересів, яка полягає в пошуку механізмів компромісу між забезпеченням національних інтересів країни, продовольчою безпекою та ризиками, в результаті яких забезпечується стійке функціонування агропромислового комплексу [6, 68]. Водночас її слід розглядати як функціональну систему, яка відображає процеси відносин інтересів учасників залежно від загроз, діяльність яких має різну спрямованість і може призвести до недотримання порогових значень критеріїв продовольчої безпеки.

Проблематику існування загроз зовнішньоекономічній безпеці в аграрному секторі досліджував В. Жмуденко, який зазначив, що існування значної кількості таких загроз вимагає організації ефективної системи оцінки стану економіки аграрного сектора для своєчасного виявлення загроз і розробки на цій основі заходів їх нейтралізації [5]. До головних загроз безпеці аграрного сектора доцільно віднести технологічну недосконалість з низькою ефективністю та низькою конкурентоспроможністю; недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення; проблему деформації цінових пропорцій; проблему забезпеченості основними виробничими засобами; недосконалість інфраструктури та механізмів регулювання кон'юнктури аграрного ринку та ін. Більшість загроз є імперативами екзогенного характеру, які є деструктивними для аграрного сектору і вимагають формування державної політики регулювання з відпрацюванням механізмів сприяння розвитку галузі з доведенням її до стану самодостатності і товарної паритетності на міжнародному рівні.

В свою чергу, О. Сторожук та Т. Немченко сформулювали власну концепцію зовнішньоекономічної безпеки аграрного сектору, яка спрямована як на нівелювання традиційно існуючих загроз, так і на створення внутрішніх передумов розвитку їх експортного потенціалу незалежно від прояву зовнішніх загроз [10, 257]. Дане трактування актуалізує роль функціональних стратегій в діяльності аграрних підприємств, які конкретизують і створюють конкурентну стратегію через зміцнення конкурентних переваг кожного напряму (розширення ринкового сегменту, збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції, забезпечення економічної безпеки, зміцнення конкурентних позицій на світовому ринку, нарощування конкурентного потенціалу, інтеграція у глобальну економіку). Власне тільки досвідний механізм господарювання крізь призму альтернативних стратегій, як засобу конкурентоспроможності здатен забезпечувати стійкість підприємства по відношенню до впливових факторів глобального характеру і забезпечувати зовнішньоекономічну безпеку аграрного сектору.

Головною метою заходів по забезпеченню зовнішньоекономічної безпеки аграрного сектора повинно стати досягнення реального економічного зростання. Для цього необхідно проводити економічну політику, яка б створила сприятливі умови для росту виробничих інвестицій, розширення виробництва, збільшення доходів від трудової діяльності, стимулювання інноваційної активності і технологічного прогресу.

Тож, приймаючи до уваги вищезазначені теоретичні визначення апологетів науки, вважається за доцільне трактувати зовнішньоекономічну безпеку аграрного сектора як функціонально стійкий стан розвитку аграрної сфери економіки, який здатен задовольняти потреби суспільства у продукції сільського господарства, сировині для інших сфер економіки, включаючи потреби соціального, продовольчого забезпечення та формування запасів та продовольчих резервів на випадок впливу факторів екзогенного та ендогенного характерів. Таке визначення водночас охоплює найважливіші складові зовнішньоекономічної безпеки як наукової категорії, а саме необхідність забезпечення економічної незалежності; сталість національної економіки та здатність до саморозвитку; концентрує увагу на особливостях аграрного сектора; підкреслює зв'язок економічної безпеки та соціальної стабільності; окреслює мету реалізації дій щодо забезпечення зовнішньоекономічної безпеки через досягнення стану продовольчої безпеки країни.

В підсумку теоретичного дослідження під зовнішньоекономічною безпекою аграрних підприємств пропонується розуміти властивість, яка характеризується його здатністю функціонувати для досягнення своїх цілей за певних зовнішніх умов та їх змін у певних межах. На підставі дослідження варто сформулювати висновок щодо варіативності рівня зовнішньоекономічної безпеки аграрної галузі, яка піддається впливу багатьох різноманітних чинників. Одні з них виникають в середовищі аграрних підприємств і цілком залежать від їх діяльності, натомість інші є результатом зовнішнього середовища і вплив підприємства на них є дуже обмеженим. В умовах кризи зростає несприятливий вплив

зовнішніх чинників на середовище суб'єктів аграрного виробництва, що вимагає широкої активізації внутрішніх сил для уникнення деструктивних наслідків і забезпечення розвитку в стратегічній перспективі.

Список використаних джерел

1. Белоус Н. Д. Теоретичне узагальнення економічної безпеки підприємств / Н. Д. Белоус // Вісник Хмельницького національного університету. — 2012. — № 2. Т. 1. — С. 196—201.
2. Єдинак В. Ю. Забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук: спец.: 08.00.03 — економіка та управління національним господарством / В. Ю. Єдинак. — Запоріжжя, 2010. — 26 с.
3. Жаліло Я. А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та проблеми імплементації / Я. А. Жаліло. — К.: Сантисага, 2001. — С. 141—142.
4. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави у нестабільних ринкових економічних системах: монографія / Я. А. Жаліло. — К.: НІСД, 1998. — 144 с.
5. Жмуденко В. О. Оцінка проблем економічної безпеки в аграрній сфері [Електронний ресурс] / В. О. Жмуденко. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnuau_ekon/2009_14/pdf/14_27.pdf.
6. Козловський С. В. Інноваційна державна політика забезпечення регіональної економічної безпеки аграрного галузі України / С. В. Козловський, Є. С. Жураківський // Економіка і організація управління. — 2016. — № 4. — С. 64—73.
7. Кузенко Т. Б. Тактичне і стратегічне планування економічної безпеки підприємства / Т. Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 3 (33). — С. 142—151.
8. Лекарь С. І. Економічна безпека України: поняття та сутність термінології / С. І. Лекарь // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2012. — № 1. — С. 3—16.
9. Різник Н. Проблема впливу світової фінансово-економічної кризи на зовнішньоекономічну безпеку держави [Електронний ресурс] / Н. Різник. — Режим доступу: nbuv.gov.ua.
10. Сторожук О. В. Формування зовнішньоекономічної безпеки аграрних підприємств України в сучасних умовах / О. В. Сторожук, Т. Б. Немченко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Ефективні моделі управління в сучасних умовах: теорія і практика». — ТНЕУ, 2016. — С. 255—256.
11. Тимошенко О. В. Теоретичні підходи до формування сутності поняття «економічна безпека» / О. В. Тимошенко // Формування ринкових відносин в Україні. — 2014. — № 6. — С. 28—34.
12. Шабінський О. В. Управління економічною безпекою аграрних підприємств: дис. на здобуття наукового ступеня докт. екон. наук: спец.: 08.00.04 — економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / О. В. Шабінський. — Харків, 2015. — 385 с.
13. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. — К.: НІСД, 1997. — 144 с.

ANDRIY SLYUSARENKO, IVAN KISCHAK, NATALYA DANIK
Mykolaiv

FOREIGN SECURITY AGRICULTURE: THEORETICAL ASPECTS

Between national, and foreign food safety is actually a close relationship as a theoretical system procedure and practical. Due to the spread of globalization as a process of forming an absolute world economic space, which creates a single functional plane for any and all state institutions, it becomes actuality foreign security. The priority objective of any state is to ensure national interests, the base of which is food security as a means to meet the primary needs of society. Therefore, the agricultural sector is crucial in public safety and should be protected by forming an acceptable foreign policy as a means of safeguarding the national interests.

Key words: globalization, liberalization, foreign security, development, agriculture.

АНДРЕЙ СЛЮСАРЕНКО, ИВАН КИЩАК, НАТАЛЬЯ ДАНИК
г. Николаев

ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ АГРАРНОГО СЕКТОРА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Между национальной, продовольственной и внешнеэкономической безопасностью фактически существует тесная связь как в теоретическом системном порядке так и в практическом. В силу распространения глобализации, как абсолютного процесса формирования международного пространства, создана единая функциональная плоскость для всех без исключения государственных институтов, и актуальность приобретает именно внешнеэкономическая безопасность. Приоритетной целью любого государства является обеспечение национальных интересов, базовым среди которых является продовольственная безопасность, как средство удовлетворения первичных потребностей общества. Поэтому аграрный сектор имеет решающее значение в системе государственной безопасности и должен быть защищенным путем формирования приемлемой внешней политики государства, как средства реализации национальных интересов.

Ключевые слова: глобализация, либерализация, внешнеэкономическая безопасность, развитие, аграрный сектор.

Стаття надійшла до редколегії 12.05.2017